

واکاوی داده بنیاد الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی

سید محمد حسینی*، سید امیر سید جعفری^۲

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

۲. دانشجوی دکتری کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم، قم، ایران

* نویسنده مسئول: sm.hoseini@razi.ac.ir

چکیده

زمینه: این پژوهش در راستای ارائه الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی فرد مسلمان در جامعه اسلامی انجام گرفته است.

روش: از آنجا که برای یافت مفاهیم و مقولات جدید با هدف ارائه نظریه نوین می‌بایست از روش تحلیل محتوای کیفی بهره گرفت، این پژوهش نیز با استفاده از روش داده بنیاد و با استقرای آیات قرآن کریم و پس از واکاوی داده‌ها و کدگذاری باز، محوری و انتخابی اقدام به مفهوم‌پردازی و ایده‌پردازی و ارائه الگوی مطلوب نموده است.

یافته‌ها: الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی مشتمل بر مقوله محوری بهزیستی اجتماعی با شرایط علی امور اقتصادی، شرایط زمینه‌ای امور اخلاقی، شرایط مداخله‌ای امور فرهنگی، کنش/کنش متقابل مقوله امنیت و پیامدهای آن یعنی رستگاری اجتماعی با تحلیل پارادایمی و در قالب مدل مفهومی ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: بهزیستی اجتماعی، امور اقتصادی، امور اخلاقی، امور فرهنگی، امنیت، رستگاری اجتماعی.

۱- مقدمه

سلامت اجتماعی چه از نظرگاه ذهن گرای و چه از منظر عینی گرای یکی از معیارهای درست سنجش بهزیستی است. چرا که بر اساس آن، هر فردی در فرهنگی که زیست می‌کند، ملاک‌های خاص خود را برای احساس بهزیستی و رفاه در نظر می‌گیرد.

این پژوهش برآن است تا به این پرسش پاسخ دهد که یک مسلمان در جامعه اسلامی چه عواملی - در صورت تحقق آن - را موجب احساس بهزیستی خود برمی‌شمرد؟

برای پاسخ به این پرسش با استقرای آیات قرآنی با روش‌شناسی داده بنیاد و تطبیق آن با مؤلفه‌های بهزیستی و سلامت اجتماعی، سعی بر آن است تا الگویی قرآنی از بهزیستی اجتماعی تدوین شود تا بر اساس آن بتوان میزانی برای سنجش بهزیستی یک فرد مسلمان در جامعه اسلامی ارائه نمود.

۲- ادبیات پژوهش

۲-۱. چیستی بهزیستی اجتماعی و رویکردهای مختلف به آن

تحقیق در مورد ماهیت بهزیستی باید شامل تقسیم‌بندی زندگی به وظایف عمومی و خصوصی باشد (۱). سنت بالینی تمایل دارد بهزیستی را از طریق معیارهای افسردگی، پریشانی، اضطراب یا سوء مصرف مواد پردازش کند. بنابراین بهزیستی فقدان شرایط و احساسات منفی است که نتیجه سازگاری و ناسازگاری با دنیای خطرناک است (۲). سنت روانشناختی بهزیستی را به‌عنوان ارزیابی ذهنی زندگی از طریق رضایتمندی و عاطفه یا کارکرد شخصی اظهار می‌کند (۳).

مدل اجتماعی از بهزیستی که منعکس‌کننده سلامت اجتماعی مثبت است، در مورد ماهیت اجتماعی زندگی و چالش‌های آن بحث می‌کند. زیرا چنین چالش‌هایی ممکن است معیارهایی باشند که افراد برای ارزیابی کیفیت زندگی خود از آن‌ها استفاده می‌کنند (۴).

نشانه‌های چالش‌های اجتماعی زندگی سلامت اجتماعی، یا حداقل فقدان آن، یک نگرانی برجسته در نظریه جامعه‌شناسی کلاسیک است. از جمله مزایای بالقوه زندگی عمومی، یکپارچگی و انسجام اجتماعی، احساس تعلق و وابستگی متقابل، و احساس آگاهی مشترک و سرنوشت جمعی است (۵). فواید زندگی اجتماعی پایه و اساس تعریفی جهانی از نسخه اجتماعی بهزیستی را فراهم می‌کند. بر این اساس، رفاه اجتماعی ارزیابی شرایط و عملکرد فرد در جامعه است.

۲-۲. یکپارچگی اجتماعی^۱

ارزیابی کیفیت رابطه فرد با جامعه و اجتماع است. افراد سالم احساس می‌کنند که بخشی از جامعه هستند. بنابراین یکپارچگی میزانی است که افراد احساس می‌کنند با دیگرانی که واقعیت اجتماعی آنها را تشکیل می‌دهند (مثلاً همسایگان‌شان)، اشتراک دارند. و همچنین میزانی است که احساس می‌کنند به جوامع و جامعه خود تعلق دارند (۶).

۲-۳. پذیرش اجتماعی^۲

تفسیر جامعه از طریق شخصیت و ویژگی‌های افراد دیگر به‌عنوان یک مقوله تعمیم‌یافته است. افرادی که مقبولیت و پذیرش اجتماعی را نشان می‌دهند به دیگران اعتماد دارند، فکر می‌کنند دیگران قادر به مهربانی هستند و معتقدند که مردم می‌توانند سخت‌کوش باشند. افراد پذیرنده اجتماعی دیدگاه‌های مطلوبی نسبت به طبیعت انسان دارند و با دیگران احساس راحتی می‌کنند (۷).

۲-۴. مشارکت اجتماعی^۳

ارزیابی ارزش اجتماعی فرد است. آن شامل این باور است که فرد عضوی ناگسستنی از جامعه است و چیزی ارزشمند برای دادن به جهان دارد. مشارکت اجتماعی شبیه مفاهیم کارآمدی و مسئولیت و تکلیف است. خودکارآمدی این باور است که فرد می‌تواند رفتارهای خاصی را انجام دهد (۸) و می‌تواند اهداف خاصی را محقق کند (۹).

۲-۵. بالفعل شدن اجتماعی^۴

ارزیابی پتانسیل و مسیر حرکت جامعه است. آن اعتقاد به تکامل جامعه و این احساس است که جامعه دارای پتانسیل‌هایی است که از طریق نهادها و شهروندان آن محقق می‌شود. افراد سالم تر به وضعیت و آینده جامعه امیدوار هستند و می‌توانند ظرفیت‌های جامعه را بشناسند. افراد سالم‌تر از نظر اجتماعی می‌توانند تصور کنند که آن‌ها و افرادی مانند آن‌ها، ذینفعان بالقوه رشد اجتماعی هستند (۱۰).

۲-۶. انسجام اجتماعی^۵

ادراک کیفیت، سازماندهی و عملکرد جهان اجتماعی است و شامل دغدغه شناخت جهان است (۱۱). انسجام اجتماعی قابل مقایسه و در تقابل با بی‌معنی بودن زندگی است (۱۲)

- 1 Social integration
- 2 Social acceptance
- 3 generalized category
- 4 Social contribution
- 5 Social actualization
- 6 Social coherence

کریم چنین تصویر شده است که هر یک از افراد جامعه اسلامی می‌بایست با انجام احکام الهی و رعایت هنجارها، سبک زندگی اسلامی را تمهید نماید. آنچنان که جامعه منعکس‌کننده ارزش‌های الهی در امور اقتصادی باشد. در این راستا، قرآن کریم نمونه‌هایی از ارتباطات صحیح اقتصادی مردمان را در قالب هنجارها لازم‌الرعایه اظهار می‌کند.

برای نمونه، در امور اقتصادی مرتبط با کسب و کار از کم‌فروشی نهی می‌کند و اهتمام در استعمال صحیح ابزار سنجش و به‌کارگیری درست پیمانها و میزان‌ها در خرید و فروش را به مخاطب خود می‌فهماند.^۴

مؤلفه پذیرش اجتماعی در قرآن کریم در امور اقتصادی چنان اظهار شده است که افراد از اموال خود برای تألیف قلوب استفاده کنند و سرمایه‌داران و توانگران با پذیرفتن اجتماعی افراد ناتوان و مستحقان، در یاری به امور معیشتی آنان کوتاهی نکنند. همچنین در بذل اموال با وجود حبّ به اموال، کوشا باشند و ایثار کنند.

مؤلفه مشارکت اجتماعی در امور اقتصادی از دیدگاه قرآن کریم بیانگر این است که تکالیف مالی که مؤمنان بر اساس آن در امور اقتصادی مشارکت می‌کنند در قالب احکام مالیه معین گردیده است. به‌عنوان نمونه، حراست از اموال یتیمان از جمله امور مزبور شمرده می‌شود. این شیوه مشارکت اجتماعی در الگوی زندگی پیامبرانه در قرآن بیان شده است. مانند آن که حضرت یوسف (ع) رسیدگی و حسابگری امور مالی جامعه خویش را عهده‌دار گردید.^۵

در رابطه با مؤلفه بالفعل شدن اجتماعی گفتنی است که مؤمنان با اتکاء بر وعده الهی و روشنگری‌های قرآنی بر این باورند که انفاق کردن فرآورنده برکات برای جامعه اسلامی^۶ و همچنین برای خود انفاق‌کننده سودمند می‌باشد و در مقابل رباخواری برکت ندارد و منافع آن زایل خواهد شد و جامعه را از مسیر حق منحرف خواهد کرد.^۷

(۱۳) و شامل ارزیابی‌هایی است که بر پایه آن جامعه قابل تشخیص، معقول و قابل پیش بینی است. از نظر روان‌شناختی، افراد سالم‌تر زندگی شخصی خود را معنادار و منسجم می‌بینند (۱۴). افرادی که دارای انسجام هستند، زمانی که با رویدادهای زندگی غیرقابل پیش بینی و آسیب‌زا مواجه می‌شوند، سعی می‌کنند انسجام را حفظ کنند (۱۵).

۳. روش‌شناسی پژوهش

روش تحلیل محتوا بر اساس نظریه داده‌بنیاد دارای ویژگی‌هایی است که ما را قادر می‌سازد تا نظریه‌ای بر مبنای داده‌های واقعی بنا نمائیم (۱۶). نظریه داده‌بنیاد در راستای توصیف امر واقع، شیوه‌هایی را برای نظریه پردازی در موضوعی خاص بر اساس استقراء در پیش روی پژوهشگر قرار می‌دهد (۱۷)، تا بدان وسیله به جای استنتاج از پیش فرض‌های قبلی، یا قالب‌های ذهنی معین، یا چارچوب‌های نظری موجود، نظریه‌ای را به طور مستقیم و بی‌واسطه از خود داده‌ها کشف نماید (۱۸). در واقع، نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، واقعیت خرد را در سطح مفهومی کلی تشریح می‌کند و آن را بسط می‌دهد (۱۹). الگویی که ما در این پژوهش از نظریه داده‌بنیاد بهره گرفته‌ایم، شامل مراحل کدگذاری باز، محوری و انتخابی است. در نتیجه، بر آن شدیم تا در پایان پژوهش تمام فرضیه‌ها و یا قضایا را در یک قالب و آرایش نظری بزرگتر به طور یکپارچه ارائه کنیم. چرا که کدگذاری انتخابی، فرآیند یکپارچه‌سازی و تسهیل ارائه تبیین مقوله‌های کشف شده است (۱۰).

برای روایی درونی این پژوهش، با عنایت به اینکه موضوع پژوهش با رویکرد میان‌رشته‌ای طرح‌ریزی گردیده است بر آن شدیم تا از نظرات صاحب‌نظران در حوزه علوم اجتماعی، علوم دینی و به ویژه متخصصان مرتبط بهره ببریم.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. نسبت اقتصاد با بهزیستی اجتماعی از دیدگاه قرآن

کریم

احساس یکپارچگی در امور اقتصادی از دیدگاه قرآن کریم از کوچکترین اجتماع انسانی یعنی خانواده سر بر می‌آورد. اینکه فرد چنین احساس کند که به خانواده خود تعلق دارد و در قبال آنان و دیگر نیازمندان و مستمندان جامعه خود و ارتقای سطح معیشتی ایشان وظیفه دارد، برآورنده حس وابستگی و تعهد و یکپارچگی است. مؤلفه انسجام اجتماعی در امور اقتصادی از دیدگاه قرآن

۱. یسئلونک ما ذا ینفقون قل ما أنفقتم من خیر فلولالدین و الأقریین و الیتامی و المساکین و ابن السبیل ... (بقره/ ۲۱۵).

۲. وبل للمطففین (مطففین/ ۱).

۳. و زنوا بالفسطاس المستقیم (شعراء/ ۱۸۲).

۴. ... فأوفوا الکیل و المیزان و لا تبخسوا الناس أشياءهم ... (اعراف/ ۸۵).

۵. إنما الصدقات للفقراء و المساکین و العمیلین علیها و المؤلفة قلوبهم ... (توبه/ ۶۰).

۶. و لا یأتل أولوا الفضل منکم و السعة أن یؤتوا أولی القربی و المساکین و المهاجرین فی سبیل الله ... (نور/ ۲۲).

۷. قال اجعلنی علی خزائن الأرض إنی حفیظ علیهم (یوسف/ ۵۵).

۸. مثل الدین ینفقون أموالهم فی سبیل الله کمثل حبّه أنبتت سبع سنابل ... (بقره/ ۲۶۱).

۹. و أخذهم الربوا و قد نهوا عنه و کلهم أموال الناس بالباطل ... (نساء/ ۱۶۱).

جدول شماره ۱: مقوله‌های فرعی و اصلی داده‌های استقراء شده شرایط علی

جایگاه پارادایمی	مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم	داده ها	شناسه
شرایط علی	امور اقتصادی	یکپارچگی اجتماعی	فقرزدایی از نزدیکان	۲۱۵/ بقره	A1
			وفای به عهد با خدا	۹۱/ نحل	A2
			آخرت گرایی	۳۷/ نور	A3
		انسجام اجتماعی	نهی از تبذیر	۲۶-۲۷/ اسراء	A4
			فایده انفاق	۱۹۵/ بقره؛ ۶۰/ انفال؛	A5
			ربا موجب عدم تعادل اقتصاد جامعه	۲۷۵/ بقره؛	A6
			عدم فایده خوردن مال یتیم	۱۰/ نساء	A7
			نهی استفاده سفیهانه از اموال	۵/ نساء	A8
			نهی از پیمان شکنی	۷۷/ آل عمران؛ ۹۴/ نحل	A9
			نهی از کم فروشی	۲/ مطففین؛ ۱۸۱/ شعراء	A10
			نیکویی با نزدیکان در امور مالی	۸/ نساء؛ ۱۹/ نساء	A11
			صحت ابزار سنجش کالا	۸۵/ اعراف؛ ۱۸۲/ شعراء	A12
			پذیرش اجتماعی	تألیف قلوب	۶۰/ توبه
		عدالت گستری شمولی		۸/ مائده	A14
		پذیرش اجتماعی و اعطای مال		۱۷۷/ بقره؛ ۲۲/ نور	A15
		مشارکت اجتماعی	اتیان احکام مالی	۴۱/ انفال	A16
			حراست از اموال یتیم	۶/ نساء	A17
			مشارکت اقتصادی پیامبران و علما	۵۵/ یوسف؛ ۱۱۶/ هود	A18
		بالفعل شدن اجتماعی	زمینه‌سازی سلامت جامعه با انفاق	۲۶۱/ بقره؛ ۲۷۲/ بقره؛	A19
			زمینه‌سازی فساد اقتصادی در جامعه	۲۷۶/ بقره؛ ۳۹/ روم؛ ۱۶۱/ نساء	A20
			هلاکت جامعه اسراف کار	۹/ انبیاء	A21

توان را داراست که سعادت دنیوی و اخروی را محقق کند و افراد جامعه مذکور خویشتن را از ذی نفعان آن بپندارند.

۲-۴. نسبت فرهنگ با بهزیستی اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم

مؤلفه یکپارچگی اجتماعی در امور فرهنگی از دیدگاه قرآن کریم در دو کلید واژه وحدت اجتماعی و عزت اجتماعی نمودار می‌شود. از منظر قرآن، یکپارچگی میان مؤمنان بر مبنای اشتراکات ایمانی در جامعه بسیار مستحکم است.^۱

مؤلفه انسجام اجتماعی در امور فرهنگی در قالب ترویج و گسترش هنجارهای قرآنی و ارزش‌های الهی و سبک زندگی اسلامی در جامعه ظهور می‌یابد. در این راستا، قرآن کریم مردمان را به ترویج رفتار اصلاح‌گرانه فرا می‌خواند و حرکت به سوی انسجام اجتماعی و چنگ زدن بر ریسمان ناگسستی را در گروه تبیین مسیر رشد و تعالی بیان می‌دارد.^۲

مؤلفه پذیرش اجتماعی در قلمروی امور فرهنگی از دیدگاه قرآن کریم بیانگر این است که قلوب افراد جامعه می‌بایست پذیرای دیگری باشد و این پذیرش اجتماعی عزت‌آفرین است بر این اساس جامعه‌ای که در آن افراد نسبت به یکدیگر پذیرش ندارند، دارای سلامت اجتماعی نمی‌باشند.^۳

مؤلفه مشارکت اجتماعی در امور فرهنگی از دیدگاه قرآن کریم دارای جهات مادی و معنوی است. از جهت مادی، مشارکت در آبادی و صیانت از مساجد و ساخت مساجد نمونه‌هایی از مشارکت اجتماعی در امور فرهنگی است. قرآن کریم با بیان الگوهای از شیوه زندگی پیامبران نظیر مشارکت حضرت عیسی (ع) در رفع خصومت‌ها و مشارکت پیامبر اسلام (ص) در رفع اختلاف مردمان و همچنین مشارکت اجتماعی انبیاء در وحدت بخشی به جامعه، نمونه‌هایی از مشارکت اجتماعی معنوی خاطر نشان نموده است.

در رابطه با مؤلفه بالفعل شدن اجتماعی با تکیه بر تقوای مؤمنانه افراد جامعه در همکاری‌های مشترک در وصول به رستگاری و به پشتوانه معارف دلگرم‌کننده قرآن کریم و پتانسل آن در رفع‌کننده بودن اختلافات جامعه هر یک از افراد جامعه می‌تواند به این امیدوار باشد که جامعه مؤمنانه این

۱. ... وَ رَابَطُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (آل عمران / ۲۰۰).

۲. ... قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّغُوتِ وَ يُؤْمِنَ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى ... (بقره / ۲۵۶).

۳. ... وَ قُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ (حشر / ۱۴).

۴. ... لَّا يَبِينُ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا (زخرف / ۶۳).

۵. ... فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا (نساء / ۵۹).

۶. ... وَ رَابَطُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (آل عمران / ۲۰۰).

جدول شماره ۲: مقوله‌های فرعی و اصلی داده‌های استقراء شده شرایط مداخله‌ای

شناسه	داده ها	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی	جایگاه پارادایمی
B1	۲۰۰ / آل عمران؛ ۲ / تغابن؛ ۶۳ / انفال؛ ۶۵ / انعام	وحدت اجتماعی مؤمنان	یکپارچگی اجتماعی	امور فرهنگی	شرایط مداخله‌ای
B2	۱۰۳ / آل عمران؛ ۲۴ / توبه؛ ۶۵ / انعام؛	توحید الهی عمل وحدت اجتماعی			
B3	۱۳۹ / نساء؛ ۱۰ / فاطر؛	عزت اجتماعی عامل یکپارچگی			
B4	۴۱ / حج؛ ۱ / انفال؛ ۲۵۶ / بقره؛	دعوت جامعه به اصلاحگری	انسجام اجتماعی		
B5	۴۶ / انفال؛ ۱۷ / جاثیه؛ ۱۴ / شوری؛ ۱۱۸ / هود؛ ۱۹ / یونس؛ ۱۰۵ / آل عمران؛	تنازعات عامل شکاف اجتماعی			
B6	۷۱ / اعراف؛ ۲۱ / لقمان؛ ۶۷ / احزاب؛ ۳۶ / اسراء؛ ۳۹ / یونس؛ ۱۰۴ / مائده	انسجام اجتماعی عالمانه			
B7	۲۰۰ / آل عمران؛ ۲۴ / توبه؛ ۱۴ / نوح؛ ۱۹۸ / اعراف	نفی ارزش‌های اجتماعی بی پایه	پذیرش اجتماعی		
B8	۶۳ / انفال؛ ۱۴ / حشر	الفت اجتماع موجب سلامت اجتماعی			
B9	۱۸ / توبه؛ ۴۰ / حج؛ ۲۱ / کهف	مشارکت اجتماعی مادی	مشارکت اجتماعی		
B10	۶۴ / نحل؛ ۶۳ / زخرف؛ ۵۹ / نساء	مشارکت اجتماعی معنوی			
B11	۲۰۰ / آل عمران	تقوای جامعه زمینه ساز همکاری اجتماعی	بالفعل شدن اجتماعی		
B12	۲۱۳ / بقره	کتب آسمانی زمینه ساز رفع اختلافات اجتماعی			

۴-۳. نسبت اخلاق با بهزیستی اجتماعی از دیدگاه
قرآن کریم
یکی از مؤلفه‌های سلامت اجتماعی، یکپارچگی اجتماعی

است. از دیدگاه قرآن کریم، در امور اخلاقی، یکپارچگی
اجتماعی در قالب صبر و تحمل اجتماعی بروز می‌کند. اینکه
فرد خود را آنچنان در پیوند با جامعه دریابد که بر اساس آن

درباره بالفعل شده اجتماعی این را باید خاطر نشان کرد که قرآن کریم در امور اخلاقی زندگی پیامبران الهی را برای آنان که به پروردگار و لطف او امیدوارند به عنوان الگوی اخلاقی اظهار کرده است.^۲ بنابر این، افراد جامعه اسلامی با اتکاء و تبعیت و نصب العین نمودن الگوهای معرفی شده می توانند به رشد و تعالی خویش امیدوار باشند.

حس تعلق به جامعه و این نگرش که با مردمان دیگر دارای اشتراک است، فرد مزبور را به این وا می دارد که در بحران‌هایی که جامعه با آن رو به رو می شود، صبر و شکیبایی نماید.^۱ همچنین در ساحت ارتباطات فردی با دیگر همکیشان خود در معاشرت با آنان صبور باشد و در امور معیشتی و ضیق در رزق صبر پیشه کند.

انسجام اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم بر آمده از اطاعت از اوامر و رعایت هنجارهایی است که از جان انسان سرچشمه می گیرد و در جامعه جاری می شود. این انسجام درونی افراد هنگامی پدید می آید که فرد از درون از تعالیم الهی روی گردان نباشد.

بنابراین انسجام درونی فرد، وی را چنان به سوی رعایت و ترویج هنجارها و ارزش‌ها سوق می دهد که نتیجه آن پدیداری مودت و رحمت میان مردمان با محوریت خانواده است.^۳ در این راستا، قرآن کریم بیان می دارد که نزاهت فردی و خانوادگی مقدمه‌ای برای راهبری جامعه^۴ و در نتیجه سلامت اجتماعی است.

یکی از مؤلفه‌های سلامت اجتماعی، پذیرش اجتماعی است. گام نخست در پذیرش اجتماعی از جهت امور اخلاقی بنابر دیدگاه قرآن کریم، پرهیز از پندارهای بی پایه است.^۴ بر این اساس فرد با کناره گیری از پندارهای بی پایه و اساس، در تعامل با افراد جامعه سعه صدر می یابد و با حکم بر آمده از گمان ناپسند، مردمان جامعه را پیش داوری نمی کند.

قرآن کریم، مشارکت اجتماعی در امور اخلاقی را نیز بیان داشته است تا آنجا که مشورت گرفتن را از صفات نیک مؤمنان دانسته است و به تشویق و ترویج کار نیکو دعوت کرده است. این از آن روی است که قرآن کریم نیکو کاری را فقط در انجام مناسک منحصر ندانسته است بلکه نیکوکاری به خانواده و جامعه در قلمروی امور اخلاقی را تاکید کرده است.^۵

۱. ... وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (انفال/۶۵).

۲. ... وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (روم/۲۱).

۳. ... وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَ ذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (فرقان/۷۴).

۴. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ ... (حجرات/۱۲).

۵. لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لَإِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ الْكِتَابِ وَ النَّبِيِّنَ وَ ءَاتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ ... (بقره/۱۷۷).

۶. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ ... (ممتحنه/۶).

جدول شماره ۳: مقوله‌های فرعی و اصلی داده‌های استقراء شده شرایط زمینه‌ای

شناسه	داده ها	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی	جایگاه پارادایمی
C1	۲۰۰/ آل عمران؛ ۵/ حجرات	صبر و تحمل اجتماعی	یکپارچگی اجتماعی	امور اخلاقی	شرایط زمینه‌ای
C2	۶۵/ انفال؛ ۲۵/ نساء	صبر در تنگناهای زندگی			
C3	۱۲۵/ آل عمران	خداوند یاری رسان جامعه صبور			
C4	۲۳/ اسراء؛ ۱۴/ لقمان؛ ۶/ تحریم؛ ۲۱/ روم؛ ۸/ نساء؛ ۲۳/ توبه؛ ۲۲۹/ بقره؛ ۲۳۱/ بقره	صیانت اخلاقی از خانواده و نزدیکان	انسجام اجتماعی		
C5	۲۱۴/ شعراء؛ ۷۴/ فرقان	نزاهت خانواده مقدمه نزاهت جامعه			
C6	۱۴/ مطفقین؛ ۳۶/ احزاب؛ ۱۴/ نساء	اجتناب از تعالیم الهی سبب گمراهی			
C7	۱۲/ حجرات؛ ۳۶/ اسراء؛ ۳۹/ یونس؛ ۵۵/ قصص	اجتناب از بدگمانی به افراد جامعه	پذیرش اجتماعی		
C8	۳۷/ اسراء؛ ۱۸/ لقمان؛ ۱۵/ سجده؛ ۴۳/ فاطر؛ ۱۷۳/ نساء؛ ۳۶/ اعراف؛	نهی از روحیه استکباری و برتری جویی			
C9	۹۶/ اعراف	تشویق دیگران به اخلاق حسنه و نیکوکاری	مشارکت اجتماعی		
C10	۳۸/ شوری	مشارکت دیگران در ساحت اجتماعی زندگی افراد			
C11	۱۷۷/ بقره	مشارکت در نیکوکاری همتراز اتیان مناسک دینی			
C12	۴/ ممتحنه؛ ۲۱/ احزاب	الگوگیری از زندگی پیامبران	بالفعل شدن اجتماعی		
C13	۶/ ممتحنه	بهره گیری از اسوه‌ها و امیدواری به خداوند برای آینده			

حوزه‌های امنیتی جامعه و تقویت قدرت دفاعی پدیدار^۶ می‌شود.

۴-۴. نسبت امنیت با بهزیستی اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم

مؤلفه یکپارچگی اجتماعی هنگامی در نزد مؤمنان معنا می‌یابد که جامعه از فساد منافقان و از ناقضان عهد الهی پالایش شود^۱ و هرگونه ظلم از جامعه زائل گردد. یکپارچگی اجتماعی در پی ظلم‌ستیزی افراد جامعه و اشتراک بر فراهم آوردن امنیت اجتماعی پدیدار می‌گردد.

در رابطه با مؤلفه انسجام اجتماعی در امنیت می‌بایست خاطرنشان کرد که سرنوشت جمعی در گروهی امنیت جامعه است. بنابر این انسجام اجتماعی در حوزه امنیت جامعه اسلامی مستلزم این است که جامعه منعکس‌کننده روحیه ظلم‌ستیزانه مؤمنان و دوری ایشان از غیرمؤمنان می‌باشد^۲.

مؤلفه پذیرش اجتماعی در حوزه امنیت در آینه قرآن کریم چنین نمایان شده است که امنیت برای همه افراد جامعه ضروری است. از این روی پیامبران در برقراری امنیت میان افراد جامعه تفاوت نمی‌گذاشتند بلکه امنیت را برای رفاه مردمان از خداوند مسئلت می‌کردند^۳.

آیات فراوانی درباره پذیرش اجتماعی در درون جامعه اسلامی در امور امنیتی بیانگر این است که اصلاح روابط و صلح میان مؤمنان^۴ حتی در وضعیت جنگ و تخصیصات از سوی خداوند مورد تأکید قرار گرفته است.

گام نخستین در مشارکت در برقراری امنیت، عدم دوستی با دشمنان است. سپس، حضور فعال افراد در جامعه برای دفع مفسدان و جلوگیری از ویرانی و نابودی مظاهر دینی در جامعه نظیر عبادتگاه‌ها می‌باشد. این حضور فعال فرد در جامعه در قالب مجاهده و طلب وسیله در راه خدا تحقق می‌یابد. مجاهده مذکور به شیوه‌های مجاهدت با اموال و جان و مهاجرت از جامعه پدید می‌آید^۵.

در رابطه با مؤلفه بالفعل شدن اجتماعی گفتنی است که هنگامی افراد در جامعه به بهبود اوضاع و بهزیستی در آینده امیدوار خواهند بود که جامعه مزبور از امنیت کامل بهره مند باشد. این امنیت کامل در پرتوی نابودی ظالمان به سبب هدایت ناپذیری ایشان و همچنین تولید صلابت و استواری در

۱. وَ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ ... (رعد/ ۲۵).

۲. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ ... (احزاب/ ۱).

۳. وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا ... (بقره/ ۱۲۶).

۴. إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ... (حجرات/ ۱۰).

۵. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (مائده/ ۳۵).

۶. ... وَ لِيَجِدُوا فِيكُمْ غُلَظَةً ... (توبه/ ۱۲۳).

جدول شماره ۴: مقوله‌های فرعی و اصلی داده‌های استقراء شده کنش/کنش متقابل

شناسه	داده ها	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی	جایگاه پارادایمی
D1	۱۱/ بقره؛ ۲۵/ رعد؛ ۱۴۲/ اعراف؛ ۵۷/ آل عمران؛ ۱۴۱/ نساء؛	نهی ظلم در ساحت فردی	یکپارچگی اجتماعی	امور امنیتی	کنش/کنش متقابل
D2	۱۳/ یونس؛ ۵/ اعراف؛ ۵۹/ قصص؛ ۱۱۷/ هود؛	نهی ظلم در ساحت اجتماعی و نفی جامعه ظالم			
D3	۱۴۹/ آل عمران؛ ۸۹/ نساء؛ ۱۴۹/ آل عمران؛ ۱/ احزاب؛ ۲۸/ کهف؛ ۳۳/ مائده؛ ۱۰۲/ نساء	هشدار از ارتجاع کفرآمیز و جلوگیری از از هم گسیختگی جامعه	انسجام اجتماعی		
	D4	۳۴/ نحل؛ ۱۰۷/ توبه؛ ۱۴۲/ نساء			
D5	۱۲۶/ بقره؛ ۱۴۸/ نساء؛ ۱۲۶/ نحل؛	طلب عدالت گستری برای همه افراد جامعه	پذیرش اجتماعی		
D6	۹/ حجرات؛ ۱۰/ حجرات؛ ۱/ انفال	رویکرد اصلاحگرانه در جامعه و برقراری صلح			
D7	۱۳/ ممتحنه؛ ۸۸/ توبه؛ ۲۵۱/ بقره؛ ۴۰/ حج	مشارکت در دفع مفسدان و متجاوزان	مشارکت اجتماعی		
	D8	۲۰/ توبه؛ ۱۵۷/ آل عمران؛ ۳۵/ مائده؛ ۵۲/ فرقان؛ ۱۵۴/ بقره			
D9	۳۵/ ابراهیم؛ ۶۰/ انفال؛ ۱۲۳/ توبه	تولید صلابت و قدرت زمینه ساز امنیت افراد جامعه	بالفعل شدن اجتماعی		
D10	۸۶/ آل عمران؛ ۱۳/ ابراهیم	عدم پایداری ظلم امیدبخش جامعه			

۴-۵. نسبت رستگاری جامعه با بهزیستی اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم

یکی از مؤلفه‌های رستگاری جامعه یکپارچگی اجتماعی است. از دیدگاه قرآن کریم، یکپارچگی اجتماعی از رهگذر ایمان به خداوند و امید به قیامت ظهور می‌یابد. ایمان به خداوند و امید به قیامت زمینه ساز باورهای مشترک در جامعه می‌باشند. بر مبنای اشتراک در اعتقادات، هر فرد خود را عضوی از جامعه و متعلق به آن می‌پندارد.

مؤلفه دیگری که رستگاری جامعه آن را محقق می‌کند، انسجام اجتماعی است. اگر جامعه‌ای در پی اجرای عدالت و سلطه حق باشد و ذکر و یاد خداوند در آن جامعه فزونی یابد^۲ و افراد یکدیگر را از خطر همه گیری فساد در جامعه هشدار دهند آن جامعه از منظر قرآن کریم دارای انسجام اجتماعی می‌باشد.

مؤلفه دیگر رستگاری جامعه، پذیرش اجتماعی است. از دیدگاه قرآن کریم فرد هنگامی دارای پذیرش اجتماعی می‌باشد که دیگران را بر اساس ویژگی‌های مادی کم ارزش و

۱. ... يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ لَا تَعْبُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (عنکبوت/۳۶).

۲. ... وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (جمعه/۱۰).

بی ارزش نپندارد. چرا که برتری در جامعه بر محور تحقق ایمان است و ارزشمندی به تقواست. از این روی در آیات قرآنی فلاح و رستگاری در گروهی تزکیه و پالایش نفس انسان است.^۱

اگر جامعه‌ای به سوی رستگاری در حرکت باشد، مشارکت اجتماعی در حوزه‌های مختلف در آن برجسته خواهد بود. در حوزه‌های فرهنگی و اخلاقی می‌توان به مشارکت در هدایت‌گری جامعه و توجه دادن مردمان به خداوند و دعوت به توحید و الوهیت و گرایش به صلح در قالب ترویج تزکیه جان و تعلیم کتاب و حکمت خبر می‌دهد.^۲

در حوزه‌های اقتصادی نیز می‌توان مواردی نظیر دادن حقّ خویشاوندان و فقرا را از مشارکت‌های اجتماعی در مسیر رستگاری دانست^۳ و در نهایت در امور امنیتی نیز سعادت و رستگاری جامعه در گروهی امر به معروف و نهی از منکر و جهاد در راه خداوند شناسانده شده است.

یکی دیگر از مؤلفه‌های رستگاری بالفعل شدن اجتماعی است. اگر مسیر حرکت جامعه همسو با هدف انبیاء برای برپایی عدالت و دوری از طاغوت باشد آن جامعه دارای بستری برای رویش و شکوفایی و رستگاری افراد جامعه به حساب خواهد آمد. بر این اساس، افراد جامعه این نیروی بالقوه را دارا خواهند بود که مادامی که در محور ایمان به خداوند متعال حرکت می‌کنند به رستگاری واصل شوند.^۴ این باور و ایمان به خدا موجب همکاری‌های اجتماعی در راستای نیل به سعادت جامعه را فراهم خواهد آورد.

۱. قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّهَا (شمس/ ۹).

۲. ... يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ... (آل عمران/ ۱۶۴).

۳. فَاتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (روم/ ۳۸).

۴. فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (جاثیه/ ۳۰).

جدول شماره ۵: مقوله‌های فرعی و اصلی داده‌های استقراء شده پیامدها

شناسه	داده ها	مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی	جایگاه پارادایمی
E1	۳۹/نور؛ ۲۲/ق	کفر مایه ضلالت و عدم یکپارچگی جامعه	یکپارچگی اجتماعی	رستگاری اجتماعی	پیامدها
E2	۷۲/مائده؛ ۳۶/عنکبوت	انکار قیامت مانع اهداف وحدت بخش جامعه			
E3	۲۵/حدید؛ ۴۱/روم؛ ۲۵/انفال	اجرای عدالت و اتیان اوامر الهی عامل انسجام جامعه	انسجام اجتماعی		
E4	۱۵۳/آل عمران؛ ۱۳۶/اعراف؛ ۱۳۱/انعام؛ ۱۰/جمعه	ذکر خداوند و عدم غفلت جامعه	انسجام اجتماعی		
E5	۱۳/حجرات؛ ۱۵۲/آل عمران؛ ۱۳۹/آل عمران؛ ۱۳/حجرات؛ ۲/اعراف؛	تقوا معیار پذیرش اجتماعی			
E6	۲۹/انفال؛ ۹/شمس؛ ۱۴/اعلی	فراهم آوردن زمینه تقوا و تزکیه و رستگاری جامعه	مشارکت اجتماعی		
E7	۵/ابراهیم؛ ۲۱/بقره؛ ۶۵/اعراف؛ ۵۰/هود؛ ۱۴۶/آل عمران؛ ۷۳/اعراف؛ ۸۴/هود	مشارکت در هدایتگری جامعه			
E8	۱۱۰/آل عمران؛ ۶۹/عنکبوت؛ ۳۸/روم	مشارکت در اعمال دینی	بالفعل شدن اجتماعی		
E9	۳۶/نحل	مسیر و هدف انبیا دوری از طاغوت			
E10	۲۰۰/آل عمران	رستگاری در گروهی همکاری جامعه			
E11	۳۰/جاثیه	رستگاری جامعه به شرط ایمان			

۵. تحلیل پارادایمی مقوله محوری بهزیستی اجتماعی

ایده الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی دارای شرایط علی در مقوله اصلی امور اقتصادی است. این از آن روی است که امور اقتصادی در مقوله‌های فرعی یکپارچگی اجتماعی، انسجام اجتماعی، پذیرش اجتماعی و بالفعل شدن اجتماعی به‌عنوان علت در پدیدآمدن بهزیستی قرآنی دارای تأثیر می‌باشد. شرایط زمینه‌ای الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی عبارت از مقوله اصلی امور اخلاقی است که در قالب مقوله‌های فرعی

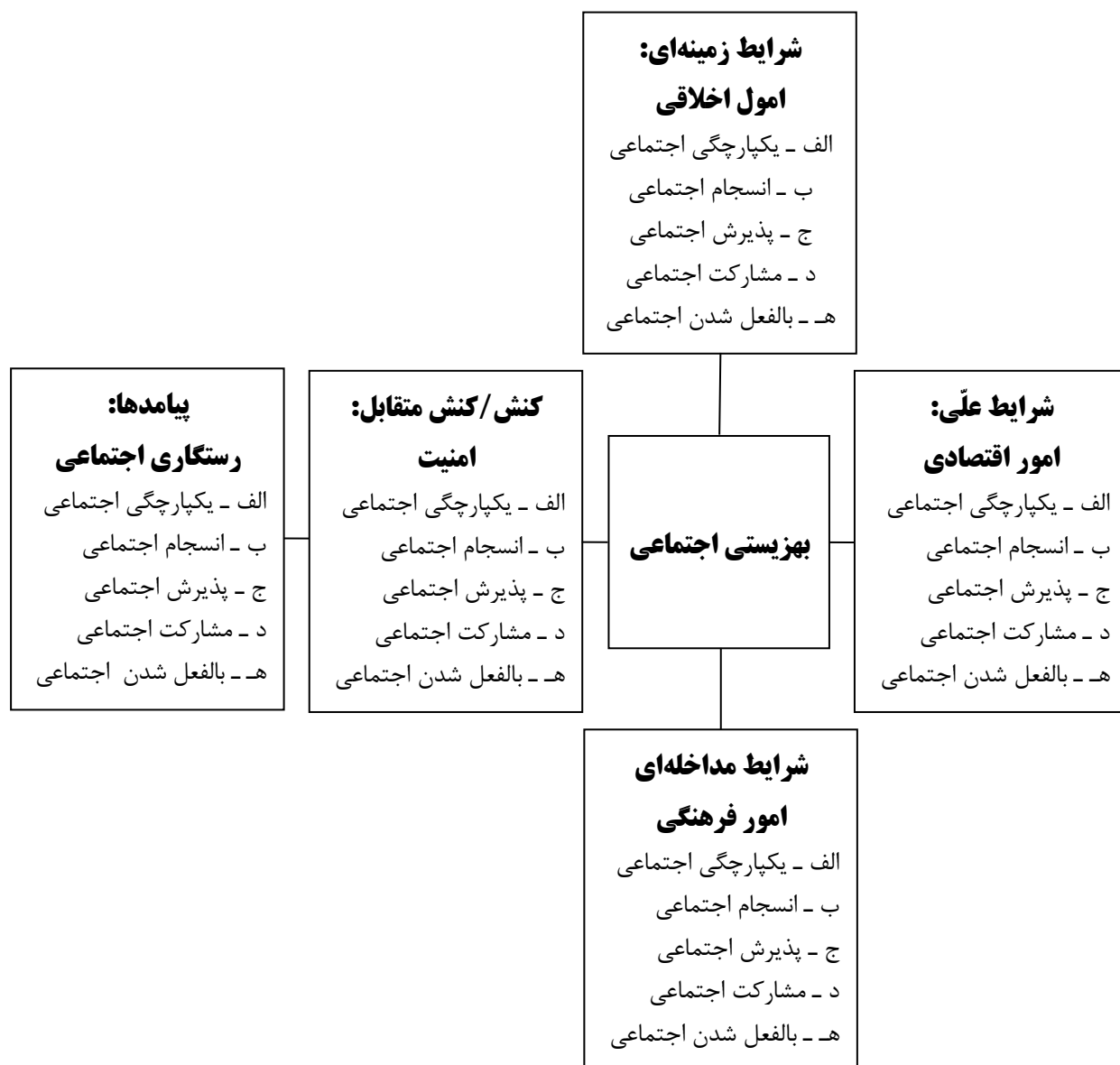
یکپارچگی اجتماعی، انسجام اجتماعی، پذیرش اجتماعی، مشارکت اجتماعی و بالفعل شدن اجتماعی بیان شده است. شرایط مداخله‌ای الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی عبارت از امور فرهنگی است. کنش و کنش متقابل در الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی مقوله اصلی امنیت است. پیامدهای الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی همانا در قالب مقوله اصلی رستگاری اجتماعی قابل بحث است.

مندرج در آن را با هدف دستیابی به زیست بهتر ضروری بدانند. این احساس بندگی پروردگار موجبات نگرش مثبت در زندگی فرد مسلمان را فراهم می‌آورد و از رهگذر آن، جامعه به رستگاری می‌رسد. در پایان، الگوی بهزیستی اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم در قالب مدل مفهومی ارائه می‌شود.

۶. نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد

بهزیستی اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم، هنگامی پدید خواهد آمد که شرایط علی، زمینه‌ای، میانجی و راهبردهای آن و در نهایت، پیامد آن یعنی رستگاری اجتماعی در جامعه اسلامی، اولویت اهداف آن به حساب آید.

به عبارت دیگر، فرد هنگامی به بهزیستی قرآنی دست می‌یابد که در جهت اهداف قرآنی حرکت کند و احکام و اوامر

شکل شماره ۱: مدل مفهومی الگوی قرآنی بهزیستی اجتماعی

Analysis of the Grounded Theory of the Quranic Model of Social Well-being

*Sayyed Mohammad Hoseini *¹, Sayyed Amir Sayyed Jafari*

1. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Literature and Humanities, Razi University, Kermanshah. Iran.

2. PhD student in Islamic Theology, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Qom, Qom, Iran.

* Corresponding author: sm.hoseini@razi.ac.ir

Abstract

Background: This research has been done to present the Quranic model of the social well-being of a Muslim person in Islamic society.

Method: This research has conceptualized and developed ideas by using Grounded Theory and analysis of the verses of the Holy Quran.

Findings: The Quranic model of social well-being with causal conditions of economic elements, background conditions of moral elements, intervention conditions of cultural elements, action/reaction of security and its consequences, i.e. social salvation, is presented.

Keywords: *Social welfare, economic elements, moral elements, cultural elements, security, social salvation.*

References

1. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 121.
2. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 121.
3. Ryff, C D. and Corey L M. Keyes (1995) The Structure of Psychological Well-Being Revisited. Journal of Personality and Social Psychology. 1995; 69(4). P: 719-27.
4. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 122.
5. Durkheim E. Suicide. New York: Free Press; 1951.
6. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 122.
7. Horney K. Our Inner Conflicts: A Constructive Theory of Neurosis. New York: Norton; 1945.
8. Bandura A (1977) Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. Psychological Review. 1977; 84(2). P: 191-215.
9. Gecas, V (1989) the Social Psychology of Self-Efficacy. Annual Review of Sociology. 1989; 15. P: 291-316.
10. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 122.
11. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 122-123.
12. Mirowsky J & Catherine E. Ross. Social Causes of Psychological Distress. New York: Aldine; 1989.
13. Seeman M (1959) On the Meaning of Alienation. American Sociological Review. 1959; 24. P: 783-91.
14. Ryff C D (1989) Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. Journal of Personality and Social Psychology. 1989; 57 (6). P: 69-81.
15. Keyes Corey Lee M (1998) Social Psychology Quarterly. American Sociological Association Stable. 1998; 61(2). P: 123.
16. Glaser B G & Strauss A L. the Discovery of the Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research. New Brunswick and London: Aldin Transacion Publishers; 1967. P: 13.
17. Neuman L. Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches. Boston: Allyn and Bacon; 1977. P: 234.
18. Powell R. Recent Trends in Research: Mthodological Essay. Library and Information Science. 1999; 21(1). P: 67.
19. Creswell J W. Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research. Boston: Pearson education; 2005. P: 396.
20. Lee J. a Grounded Theory: Integration and Internalization in ERP Adoption and Use. Lincoln: ETD Collection for University of Nebreska; 2001. P: 50.

